

**A 2. MAGYAR HEGYIDANDÁR KAPCSOLATA A „KRIVÁŇ”
PARTIZÁNDANDÁRRAL 1944. NOVEMBER ELEJÉN
KELET-SZLOVÁKIÁBAN**

A „Kriváň” dandár 1944 szeptember első napjaiban alakult meg a szétesett 2. kelet-szlovákiai hadosztály részeiből. A hadosztály tüzérfőnöke, egyben a tüzérezred parancsnoka, Jozef Vogl alezredes, már augusztus közepén kapcsolatba került a Tölgyeshegy (Zubné)—Méhesfalva (Pčoliné)—Agyidóc (Adidovce) körzetében tartózkodó szovjet felderítő csoporttal, melynek parancsnoka Anatolij Kovalenko „Belov”, parancsnokhelyettese a magyar Zalka András volt.* Megállapodtak az együttműködésben, ha Szlovákiában felkelés törne ki. Ekkor még az volt az elképzelés, hogy ha a szovjet csapatok beérkeznek a Kárpátokba, a Kelet-Szlovákiában diszlokáló két szlovák hadosztály megnyitja az arcvonalat és csatlakozik a szovjet egységekhez. A németek azonban tudomást szereztek a szlovák antifasiszták terveiről és augusztus végén váratlanul megkezdték a kelet-szlovákiai alakulatok lefegyverzését. Mivel a két magasabbegység gyakorlatilag nem volt felkészítve sem az átállásra, sem a németekkel való szembe fordulásra, a hitleristák akciója során mindkettő szétesett. A szlovák katonák százai menekültek a hegyekbe, nem egy esetben harccal törtek át a német gyűrűn, mint például Andrej Šinák hadnagy és katonái, akik szeptember 1-én megalakították a „Ludvik Svoboda” elnevezésű szlovák osztagot. Közben kitört a Szlovák Nemzeti Felkelés. A német akció következtében kialakult káoszban Jozef Vogl alezredes úgy döntött, hogy mivel a hadvezetéstől parancs úgy sem várható, nem engedi, hogy katonáit a németek lefegyverezzék. Utasítást adott a nehézüzérségi anyag megsemmisítésére és közölte katonáival, hogy a Lupkov-hágónál várja mindazokat, akik önként követik és hajlandók a németek ellen harcolni. Szeptember 1-én mintegy 160 ember gyűlt össze és a Felsőalmád (Výšna Jablonka) településtől északra fekvő erdőben tábort építettek. Az éjszaka folyamán kapcsolatot teremtettek a határhoz közeledő „Szergej” dandárral, melynek parancsnoka a Szovjetunió Hőse, Nyikolaj A. Prokopjuk alezredes volt. Vogl alezredes Prokopjuk kérésére járórt küldött át lengyel területre, hogy áthozzák a 600 fős szovjet partizán egységet Szlovákiába. Szeptember 5-én parancsnoki értekezletet tartottak, melyen jelen volt Prokopjuk, Kovalenko, és Vogl. Megegyeztek, hogy az egyre érkező szlovák katonákból „Kriváň” néven egységet szerveznek, melynek parancsnoka Jozef Vogl, fedőnéven „Sokolovský” lesz. Szeptember 6-án Prokopjuk rádióon jelentette a szovjet partizánmozgalom Ukrán Törzsének a szlovák alakulat megszervezését. Sztrokács tábornok a döntéssel egyetértett, de hangsúlyozta, hogy a „Kriváň”-nak önálló szervezetnek kell lennie, amely a „Szergej”-dandár segítségével, önállóan működik. A megalakult szlovák egység komisszárja Alekszandr Krivorucska hadnagy lett, aki a németek fogságából szökött át Szlovákiába. Később ő lett a dandárhoz került és szintén a fasiszták fogságából megszökött

* A csapat történetét l. a Hadtörténelmi Közlemények 1975. évi 1. számában, 125–144. o.

szovjet katonák parancsnoka is. A parancsnok helyettese Jozef Tabiš, törzsfőnöke Florian Francuz, a törzsszázad parancsnoka pedig Kresánek szlovák tiszt lett. A „Kriván” dandár állományába öt osztag tartozott: 1. a „Jánošik” (parancsnoka Pavel Lovašik főhadnagy), 2. a „Svoboda” (parancsnoka Andrej Šinák hadnagy), 3. a „Hurban” (parancsnoka Andrej Krempašovský főhadnagy), 4. a „Štefanik” (parancsnok a Jozef Pápol huszárhadnagy), és 5. a „Zula” tüzérosztag (parancsnoka Jozef Tabiš százados). A dandár állományába ekkor 16 tiszt, 5 altiszt, 570 katona, 83 ló és 6 löveg tartozott.¹

Az elkövetkező napokban a „Szergej”, a „Kriván” dandár és a Kovalenko—Zalka osztag aktív politikai munkát fejtett ki a térség falvaiban, tömeggyűléseket tartottak és szervezték a helyi ellenállási csoportokat. Néhány községben magyar parancsnokságok is voltak. Szeptember 8-án a „Kriván” törzse például kapcsolatba került a Zvala községben települt magyar állomásparancsnoksággal. A magyar parancsnok ugyanis szeptember 6-án Telepócon (Telepovice) katonáival összeszedte a fegyvereket. Másnap Vogl egy csoportja megtámadta a falut, foglyul ejtett 3 magyar katonát és egy, a kibontakozó harcban megsebesült honvédet. 8-án Vogl-Sokolovský levelet írt a magyar parancsnoknak, hogy adja vissza a fegyvereket, mert azok a csehszlovák hadsereg tulajdonát képezik, cserében visszaadja az elfogott magyar katonákat. Szeptember 9-én Pesti főhadnagy így kezdte válaszlevelét. „Bajtársak! A levelet megkaptuk és örülünk, hogy megértettük egymást . . .”²

Szeptember 12-én Vogl alezredes meglátogatta Prokopjukot és megállapodtak, hogy Papháza (Papin), Tölgyeshegy, Méhesfalva és Tüskés (Pichne) települések elfoglalásával partizánkörzetet hoznak létre, ezzel segítve a Kárpátokban támadó szovjet és csehszlovák egységek harcát. A létrehozott partizán arcvonal, melynek védelmét a „Kriván” saját lövegeivel biztosította, komoly akadályt jelentett a németek hátában, ezért a szlovákiai hitlerista vezetés elhatározta felszámolását. A német támadás szeptember 15-én indult meg, nagy erők bevetésével. A partizánok és a szlovák katonák csak súlyos harcok árán tudták állásaikat tartani. Szeptember 21-én a hitleristák három irányból, még nagyobb erőkkel indítottak rohamokat: Homonnáról (Humenné) Tölgyeshegy, Mezőlaborctól (Medzilaborc) Alsóalmád (Nižna Jablonka) és Szinnától (Snina) Tüskés irányába. A fasisztáknak sikerült áttörni a partizánok védelmét a Tölgyeshegy—Tüskés vonaltól északra. A „Szergej” dandár a „Kriván” egy részével áttört Felsőalmádhöz és harccal eljutott a Lupkov-hágótól keletre, ahol szeptember 30-án egyesült a szovjet csapatokkal.

A „Kriván” dandár zöme is kénytelen volt új területre vonulni, hogy folytassa a harcot új, sokkal nehezebb körülmények között, hiszen közben beköszöntött a hideg, esős ős és közeledett a tél.³

Szeptember végén az egység megérkezett a Vihorlát hegységbe, ahol az ott levő „Veža”, „Borkanyuk” és „Jastrib” osztagokkal hamarosan partizánkörzetet hozott létre. Bázisuk a Vihorlát hegység Kijev csúcsán kiépített „Jastrib” tábor lett. Mind a négy partizánalakulat a 4. Ukrán Front Haditanácsa mellett működő Partizán Törzs alárendeltségébe tartozott és utasítására élénk felderítő és diverziós tevékenységet folytatott az ellenség hátában. A partizán körzet déli

1 Ústav Marxizmu—leninizmu ÚV KSS. (A Szlovák Kommunista Párt KB mellett működő Marxizmus—leninizmus Intézet levéltára; a továbbiakban — ÚMLA) Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 145/19.216/65. Anatolij Kovalenko visszaemlékezése; Vojenský Historický Ústav (Hadtörténeti Intézet Levéltára; a továbbiakban — AVHÚ) Praha, 1. Csas. 35/s/1/20.; az AVHÚ Szlovákia Hadtörténete Osztálya, kéziratár (a továbbiakban — OVDS) Bratislava, 443. anyag. Jozef Vogl-Sokolovský visszaemlékezése és a „Kriván” dandár dokumentumai; valamint a szerző beszélgetése Ny A. Prokopjuk ezredessel, a Szovjetunió Hősével, Jozef Sokolovskýval (1945 után hivatalosan is felvette a fedőnévként használt Sokolovský nevet), Zalka Andrásossal és Szepessy Józseffel.

2 AVHÚ Praha, 1. Csas. 35/s/1/20.

3 Ny. A. Prokopjuk és J. Sokolovský közlése.

részén működő „Kriváň” dandárnak a német utánpótlások szempontjából ekkor már döntő fontosságú Homonna—Vinna (Vinné)—Ungvár (Uzsgorod) közutak ellenőrzése és rombolása volt a feladata. A térség lakossága messzemenően támogatta a partizánokat, közreműködtek felderítő és diverziós feladataik végrehajtásában is.

A „Kriváň” által ellenőrzött körzetbe 1944 október utolsó napjaiban érkezett meg Rummy Lajos ezredes, megbízott parancsnok vezetésével a 2. magyar hegyidandár. Az egység az ekkor már Sátoraljaújhelyre települt 1. magyar hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségébe tartozott. Ugyanakkor mellérendeltségi viszonyban volt a 40. német hegyivadász hadtest Assmann tábornok parancsnoksága alá tartozó 101. német hegyivadász hadosztályával.

A 4. Ukrán Front 18. hadseregének főerői (hadseregparancsnok J. P. Zsuravljov altábornagy) október 26-án felszabadították Munkácsot (Mukacsevo), majd Beregszászt (Beregovo) és Husztot (Huszt) is. A 18. lövészhadtest I. M. Afonyin vezérőrnagy parancsnoksága alatt pedig váratlan támadást indított Ungvár irányába, melyet G. Sz. Lazko vezérőrnagy 30. lövészhadteste erőivel együttműködve, súlyos harcok után október 27-én birtokba vettek. Ezután folytatták az ellenség üldözését és ennek során benyomultak Szobráncról (Sobrance) keletre Szlovákia területére.⁴ E harcokban súlyos veszteségeket szenvedett a 2. magyar hegyidandár is Szobránc és Remetevasgyár (Remetské Hámre) körzetében.⁵

A magyar egység katonáinak és tisztjeinek többsége eléggé fásult hangulatban volt, kiábrándultak a háborúból, a németbarátságból, félték a németektől és a nyilasoktól egyaránt. A dandár vezérkari főnöke, Hadváry Pál vezérkari őrnagy, kész volt a cselekvésre is, mióta eljutottak hozzá Dálnoki Miklós Béla vezérezredes átállásra felszólító felhívásai (szovjet repülőgépek szórták le a magyar állások felett). Csakhogy a gyakorlati megoldást több tényező nehezítette. Rummy Lajos ezredes, dandárparancsnok feltétlen lojalitása a németek iránt eleve kizárta, hogy *tudtával* kezdeményezze a dandár átállítását. A német biztonsági szolgálat október 15. óta fokozott figyelmet fordított a magyar alakulatok magatartására, tehát Hadváry bármilyen lépést választ, a németek felé mindenképpen biztosítania kell magát. És ami a fő gond volt: hogyan teremtsen kapcsolatot a szovjetekhez és rajtuk keresztül Miklós Bélához, mivel ezen az oldalon is biztosítani kívánta magát.

A kialakult helyzetben a hitleristák mindent elkövettek a tartós védelem kiépítésére, hátországuk biztosítására, a térségben működő partizáncsoportok mielőbbi felszámolására. Október 28-án elrendelték a Vihorlat településeinek azonnali kiürítését. A lakosság megvédésére — Petrov tábornok, a 4. Ukrán Front parancsnokának utasítására — a partizánok néhány óra alatt elfoglalták az érintett — összesen 12 — községet. A „Kriváň” bevonult Vinnára is. A törzs az Iván nevű jegyző házába települt. A dandár csoportjai ellenőrzésük alá vonták a Vinna—Jósza (Jovsa) közötti utakat.⁶

Október 29-én kora hajnalban a németek ellentámadást indítottak az előnyomuló szovjet csapatok feltartóztatására Kelet-Szlovákiában. A kibontakozó heves harcok következtében november elejére megmerevedett az arcvonal

4 AMO SzSzSzR (a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma Levéltára), f. 371. op. 142288. d. 4.

5 A harcok után a hegyidandár állományában (az öt — az 1., a 10., a 11., a 13. és a 25. — hegyivadász zászlóaljban, a 3. és a 4. tüzérsztyályban, a két lovasszakaszban és néhány önálló században) mindössze 4000 ember maradt. Mogorossy Lajos főhadnagy közlése Jozef Vogl-Sokolovský alezredesnek. AVHÚ OVDS Bratislava, 443. számú gyűjtő, 101. melléklet.

6 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. J. Vogl visszaemlékezése.

a Nagycsertész (Čertizné)—Mezőlaborc ÉK—Szinna K—a Vihorlat K-i lejtője —Szobránc ÉK—Tiszaeszlár vonalon és hadműveleti szünet állt be.⁷

A német ellentámadás, bár megállította a szovjet csapatok előretörését, az elfoglalt területeket visszaszerezni nem tudta. Ebben nem kis szerepet játszottak a térségben működő partizánok, akik aktív tevékenységükkel a hitlerista támadás megindulásának első óráitól hatékonyan akadályozzák a fasiszta csapatmozgásokat és utánpótlási szállításokat. Váratlan rajtaütéseikkel különösen a „Kriváň” osztagai okoztak érzékeny veszteségeket az ellenségnek, jelentős számú német és vlaszovista katonát ejtettek fogságba és nagy mennyiségű hadianyagot zsákmányoltak. E portyázások során a partizánok október 29. folyamán néhány magyar járőrt, kisebb menetsoportot és hadianyagot szállító teherautókat és szekereket is feltartóztattak és a partizántáborba kísérték. Így például a „Štefanik” osztag elfogta Láng Sándor tartalékos főhadnagyot és négy beosztottját egy lőszert szállító tehergépkocsival a Harapás (Kusin) felé vezető úton.⁸

Ruttkay százados — a dandár egyik tisztje — utasítására nagymihályi (Michalovce) állomásról Ungtavasra (Kaluža) tüzérségi lőszert szállított Zakariás János nyíregyházai, Bátony Elek nyírbogárdi, Egresi Sándor feketeadói, Katona Lajos budapesti és Bányai István nagyvarsányi illetőségű honvéd, akik a hadianyaggal együtt Kismedvesnél (Medvedzie) estek a partizánok fogságába.⁹ Ungtavas községnél a partizánok feltartóztattak egy személygépkocsit, benne ült Mogyorossy Lajos főhadnagy, századparancsnok is. Harapás községnél két löveggel egy hadnagy és 33 honvéd esett fogságba.¹⁰ A délutáni órákban pedig Józánál tartóztattak fel egy kisebb magyar honvédsoportot.¹¹

A fent említett honvédszemélyek a 2. magyar hegydandár állományába tartoztak. A dandárparancsnokságot meglepte a partizánok fellépése. Mint Hadváry Pál az 1944. november 19-i bírósági kivizsgálás során jegyzőkönyvbe mondta „a dandárnak akkori (vagyis október 29-i — G. Á.) működési területén nem volt tudomása arról, hogy területén partizán egységek garázdálkodnak, mert a német szervek részéről az erre vonatkozó tájékoztatás elmaradt. Így vált lehetségessé az, hogy rövid pár nap alatt kb. 80 fő, két légvédelmi löveg és két lőszerral megrakott tehergépkocsi, továbbá a légvédelmi gépágyú szakasznak 4 tehergépkocsija a partizánok birtokába jutott”.¹² A „Kriváň” jelentése szerint az október 29—november 2. közötti időszakban a magyar dandártól a partizánokhoz egy orvos százados, két főhadnagy, 1 hadnagy és 128 katona, 7 tehergépkocsi, 17 hadianyaggal megrakott szekér és két 40 mm-es légvédelmi ágyú került.¹³

Az eseményekről kapott első jelentések után, azaz még október 29-én, Rummy ezredes levelet írt a partizánoknak, amit egy helybeli tússzal küldött el. Ebben a következők olvashatók: „A magyar hadsereg nem ellensége, hanem barátja a szlovák nemzetnek! Mi mindig szeretettel gondolunk a szlovákokra. Ennek ellenére előfordult, hogy Jovsa községben 12 kocsi, Kusin községben két lőszeres kocsi és két légvédelmi gépágyút megtámadtak és elrabolták. Egy sze-

7 V. Sz. *Levcenko: Szrascenyije v Karpatah*. Moszkva, 1960. 119—123. o.

8 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag 96. melléklet; ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 145/192116/65. Kabán György és Ivan Kačur levele; Hadtörténelmi Levéltár, Budapest (a továbbiakban — HL) Partizányűjtemény, Csehszlovákia. (a továbbiakban — Pgy. Cs.) Urbányi Endre-anyag. A 2. hgy. dd. parancsnokság bíróságának jegyzőkönyve Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én. Hitelesített másolat.

9 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 102. melléklet.

10 Uo. 96. melléklet.

11 Ministerstvo Národnej Obrany, Komisia pre vydávanie osvedčení podľa zákona č. 255/46. Sb. A 255/46. számú törvény alapján igazolják Csehszlovákiában az antifasiszta harcban résztvevő személyeket. Az igazoló bizottság a Honvédelmi Minisztérium keretében működik. (A továbbiakban — Komisia...) Bratislava, Kriváň-anyag, III/56.

12 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Hadváry Pál vk. őrnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

13 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

mélygépkocsit, melyben tiszték ültek, megtámadták, összelövdözték és a bennülnöket megsebesítették Kaluža községben.¹⁴ Folyó hó 30. 12 óráig az elrabolt személyeket és tárgyakat vissza kell küldeni! Amennyiben ez nem történik meg, úgy Jovsa, Kusin és Kaluža községeket fel fogom gyűjtatni, a következő napokon pedig 2—2 partizánlakta községet hasonló eset fog érni mindaddig, amíg az elrabolt személyek és tárgyak vissza nem kerülnek. Sajnálom, hogy így kell eljárnom, mert hiszen évszázados sorsközösség, egymás megbecsülése kötött mindig össze... Tehát nem könnyű a fenti elhatározás. Mint katonának azonban meg kell ezt tennem, mert nem nézhetem ugyanis tétlenül, hogy mitsem sejtő katonáimat orvul megtámadják és legyilkolják... Bízom abban, hogy a község lakossága közül a józanabb elemeknek lesz több szavuk és a fenti kérés barátságos alapon fog elintéződni.”¹⁵

Rumy ezredes, dandárparancsnok a bírósági kivizsgálás alkalmával 1944. november 18-án történt kihallgatásakor elmondta, hogy intézkedéséről — majd Vogl alezredes válaszáról és Mogyorossy főhadnagy jelentéséről is — az összekötő német tiszt útján — tájékoztatta a 101. német hegyivadász dandár parancsnokát, aki „az értesülés vétele után felkeresett és felhívott arra, hogy vele közös akcióban, az általam adott határidő bevárása nélkül, tisztítsam meg az egyik községet... A hadosztályparancsnokkal közöltem, hogy a közös akcióban nem állhatok rendelkezésére, mert hiszen a felhívásomban megszabott idő engem köt... Német részről a fentiek alapján történt meg Vinna község megtisztítása és felégetése.”¹⁶ A magyarok is leadnak néhány lövést gyűjtőlövedékkel Harapásra, de közben megérkezett Rumyhoz Vogl-Sokolovský válasza, hogy „amennyiben a magyarok felgyűjtják a szlovák falvakat, azonnal kivégzik a foglyokat és a háború után megírják a hozzátartozóiknak, miért kellett meghalniuk.”¹⁷

Október 30-án a fogságba esett Mogyorossy Lajos főhadnagy jelentésben tájékoztatta parancsnokát, hogy a „Kriváň” partizándandárnál a 2. magyar hegyidandár állományából 7 tiszt és 123 legénységi állományú tartózkodik, köztük a saját századából 4 tiszt és 60 katona. A jelentést aláírta Láng Sándor főhadnagy és Fábry Gyula zászlós is.¹⁸ Vogl alezredes saját levelét és Mogyorossy jelentését — Rumy ezredes szerint — az egyik fogságba esett zászlós hozta el Ubreszba (Úbřež) a magyar dandárparancsnokságra. Valójában egy szakaszvezető volt, akivel Rumy szóban visszaüzent, hogy ne lője le a foglyokat, mert nem gyűjtatja fel a községeket.¹⁹

Október 30-án hajnalban a hitleristák és a vlaszovisták megtámadták Vinna községet, raboltak, gyűjtogattak és bestiális módon meggyilkoltak öt embert, köztük Iván jegyző feleségét és két — öt- és hétéves — kisgyermekét. A bekerített községben tifuszjárvány tört ki. A községből segítségért a magyarokhoz siettek és Kovács István tartalékos hadnagy vállalta, hogy egy páncélozott gépkocsival és a szükséges holmikkal — elsősorban a tifusz elleni szérummal — elmegy Vinnára. A vinni községi és járási Nemzeti Bizottságok elnökei 1946. október 6-i nyilatkozatukban így írtak Kovács Istvánról: „...saját élete kockázatásával, harci járművével behatolt a községbe és egy orrossal házról-házra járva, a magukkal hozott szérumokkal megmentették a szlovák lakosság

14 Később Rumy ezredes maga is meggyőződhetett róla, hogy a magyar tiszték és a partizánok között semmiféle tűzharca nem került sor, mindnyájan épségben kerültek vissza az alakulatukhoz.

15 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 104. melléklet.

16 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Rumy Lajos ezredes meghallgatásáról 1944. nov. 18-án.

17 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

18 AVHÚ Praha, 1. ČAS 35/8/1. 20. irat, 94. melléklet.

19 Jozef Sokolovský közlése.

életét... nélküle a lakosság sokat szenvedett volna és nagy áldozatokat hozott volna.”²⁰

A vinnai események közvetlenül érintették a partizánok fogságába esett magyar katonákat is, hiszen a dandártörzs és egyes részei kénytelenek voltak kivonulni Vinnáról a közeli erdőségbe. A rendkívül nehéz helyzetben a partizán komisszárók, köztük a dandár komisszárja Alekszej A. Krivorucska szovjet főhadnagy, szakítottak időt a magyar katonákkal való beszélgetésre is, lehetőséget adva számukra, hogy népük igazi ellenségei ellen harcoljanak. A beszélgetések eredményeképpen több mint félszáz honvéd önként jelentkezett a hitleristák elleni fegyveres harcra. Többen vállalták magyar nyelvű röplapok készítését és eljuttatását katonatársaikhoz, felszólítva őket az átállásra.²¹ A „Svoboda” osztag keretében pedig (parancsnoka Andrej Šinák szlovák hadnagy) — ez a partizánalegység jött létre 1944. szeptember 1-én a Kovalenko—Zalka osztaghoz szökött szlovák katonákból — 1944. október 30-án már meg is szerveződött a *magyar szakasz Nagy Árpád* parancsnoksága alatt. 43 harcosa közé tartozott például a szlovákiai Ollé Lajos, Bocskó Sándor, Seres Vilmos, Csabai Ferenc, a magyarországi Gyürk Károly, Bujku János, Figura Ferenc, Földes János, Komenszky István, Barancsik Ferenc,²² továbbá Bátonyi Elek, Zakariás János, Egresi Sándor, Katona Lajos, Bányai Lajos és mások.²³

Krivorucska főhadnagy és Vogl alezredes két ízben hosszasan elbeszélgettek a foglyul ejtett magyar tisztekkel is. Vogl visszaemlékezésében megemlíti, hogy főként Mogyorossy és az orvos százados viselkedett igen józanul.²⁴ Mogyorossy Lajos, a dandárbírószágon történt kihallgatásakor, november 18-án az alábbiakat közölte: „kétségtelen, Vogl ezredes igen udvariasan bánt velünk, fogoly tisztekkel.”²⁵

A magyar segítség és a partizánalakulat magyar önkéntesekkel történt megerősödése újabb levél írására ösztönözte Vogl alezredest, melyben biztosította a magyar parancsnokságot a partizánok fogságában levő magyar katonák biztonságáról és velük való jó bánásmódról.²⁶

A levél Hadváry vezérkari főnökhöz került, aki úgy ítélte meg, elérkezett a kedvező alkalom: a foglyok kiszabadítása és a hadianyag visszaszerzése ürügyén kapcsolatba lehet kerülni a partizánokkal, akiknek bizonyára van összeköttetésük a szovjet hadsereggel. Utasította bizalmasát, Urbányi Endre vezérkari századost, az 1/c. (Anyagi) osztály vezetőjét, menjen Vinnára és lépjen érintkezésbe olyan személlyel, aki összeköttetésben lehet a partizánokkal.

November 4-én Urbányi Endre Ubrezsből Vinnára utazott gépkocsin. A főtéren érdeklődve, a helybeliek Bocskoros János plébánoshoz irányították. A pap „először rendkívül bizalmatlan volt — emlékszik vissza Urbányi Endre 1983-ban —, de később őszinte szándékunkat látva, megígérte, hogy megpróbál valamit csinálni. Megbeszéltük, hogy másnap újra kimegyek Vinnára. Ő akkor választ ad.” Megkérte Urbányit, hogy írjon néhány sort Vogl alezredesnek.²⁷ A magyar tiszt papírt kért és a következőket írta:

„Vogl alezredes úrnak!... Felkérném, hogy a magyar fogoly tisztek és legénység szabadon bocsájtására a feltételeket velem közölni szíveskedjék. Meg-

20 A dokumentum másolata megtalálható: HL Pgy. Cs. Kovács István-anyag.

21 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 60.

22 Komisia..., Bratislava, III/56. Névsortőredék a „Svoboda” osztag anyagában.

23 J. Sokolovský közlése.

24 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 135. o. A magyar katonaoorvos készségesen segített a sebesültek és a betegek ellátásában is. J. Sokolovský közlése.

25 HL, Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Mogyorossy Lajos főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.

26 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 95. melléklet.

27 Urbányi Endre feljegyzései és szóbeli közlései a szerzőnek. HL. Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Urbányi Endre kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.

jegyzem, hogy mi szlovák foglyokkal nem rendelkezünk és így nálunk a kölcsönös fogolycseréről nem lehet szó . . .”²⁸

Vogl alezredes még az este folyamán jelentette Ugvárra, hogy a vinnai pap a jegyzőn keresztül üzent: „a magyar vezérkari főnök szeretne a partizánokkal találkozni, átállnának.”²⁹ Az előljáró szovjet parancsnokság egyetértett a találkozással.

Visszatérve állomáshelyére, Urbányi százados jelentette Hadvárynak, hogy valószínűleg sor kerül a partizánokkal való megbeszélésre. Ekkor a dandár vezérkari főnöke a német összekötő tiszt, Paul százados útján tájékoztatta a 101. német hadosztály parancsnokságát, milyen utasítást adott Urbányi századosnak a magyar foglyok és hadianyag visszaszerzése érdekében. „A németek úgy vélték — közölte 1944. november 19-i kihallgatása alkalmával —, hogy felesleges ügyködésünk, mert hamarosan más úton visszakapjuk az embereinket és anyagainkat.”³⁰

November 5-én Urbányi százados, mielőtt Vinnára ment volna, jelentkezett a dandár vezérkari főnökénél a dandárparancsnokságon, amely ekkor települt át Ubrezsből Nagymihályira. Hadváry őrnagy felhatalmazta Urbányit, hogy teljesen belátása szerint cselekedjen az átállás megszervezésében és nagyon sajnálta, hogy a hadsereg- és a hadtestparancsnokság előzetes engedélye alapján, fontos családi okokból Budapestre kell utaznia ezekben a döntő napokban. A végrehajtásra azonban visszaérkezik. Ekkor írta meg — tehát november 5-én — azt a levelet Dálnoki Miklós Béla vezérezredesnek, amelyről a későbbiekben lesz szó. Ezután hivatalosan közölte Urbányi századosal, hogy távollétében lássa el a dandár vezérkarfőnöki feladatait.³¹

A dandárparancsnokságról Urbányi a tolmáctiszti szerepet betöltő Kovács István hadnaggyal egy páncélgépkocsin Vinnára utazott, ahol a pap közölte, hogy „a partizánok parancsnoka hajlandó fogadni a magyar tisztet”. „A következő nap, 6-án, a kitűzött időpontban Kovács hadnagy úrral a tárgyaláson megjelentünk. A tárgyalás Vinna községtől északra, a szőlők és az erdők határán folyt le egy présházban. A partizánok részéről három civil ruhába öltözött egyén jelent meg. Közölték velem, hogy parancsnokuk Vogl alezredes más irányú elfoglaltsága miatt a tárgyaláson nem tudott megjelenni és felkért, hogy másnap reggel, illetve délelőtt 11 órára ismét jelenjek meg . . . A foglyokért cserébe cigarettát és pálinkát ajánlottam fel . . .”³²

November 7-én Vogl alezredes rádióon jelentette a 4. Ukrán Front Partizán Törzsének, hogy „a magyar parancsnok személyes találkozót kért tőlem, melyre ma, november 7-én kerül sor.”³³ Mint a fentiekből is világos, a megbeszélésekhez Rummy ezredesnek semmi köze nem volt. Kihallgatása során kijelentette, hogy Urbányi az ő tudta és hozzájárulása nélkül kezdett tárgyalásokat a partizánokkal. Hadvárytól erről futólag értesült Nagymihályiban és akkor magához rendelte Urbányit és figyelmeztette. Nem fenyegette meg, mert — mint mondotta — a dandár érdekében cselekedett, vagyis vissza akarta szerezni a foglyokat és az anyagot.

28 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 105. melléklet; AVHÚ Praha, 1. ČsAS 35/8/1. 20. irat.

29 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. Vogl-visszaemlékezés, 135—136. o.

30 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Hadváry Pál vk. őrnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én. A németek tehát azonnal tájékoztatást kaptak a magyar dandár kapcsolatáról Vogl-lal. Ezt használták ki, és a 101. német hadosztályparancsnokság levelét Urbányival továbbították Vogl alezredesnek a német foglyok cseréjének ügyében. A partizánparancsnok válaszelevélben közölte, hogy „kész tárgyalni a közeli napokban, de csak akkor ha a német csapatok beszüntetik a békes szlovák lakosság üldözését.” AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

31 Urbányi közlése.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Urbányi Endre kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.: „A szabadságra távozó dandár vezérkari főnöktől a dd. vk-i teendőket, anyagi vezérkari tiszti teendőim mellett mint rangidős tiszt átvettem.”

32 HL Pgy. Cs. Uo.

33 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 122. melléklet.

A megbeszélrt órában és helyen Vogl alezredes találkozott a két magyar tiszttel. A biztonság okáért Lovasik főhadnagy tíz felfegyverzett partizánjával érkezett a színhelyre, és jólesően állapította meg, hogy Urbányi és Kovács nemcsak egyedül jött, hanem ajándékképpen cigarettát és barackpálinkát is hozott magával. A beszélgetés szlovákul kezdődött, de Vogl csakhamar magyar nyelvre váltott át, melyet kitűnően beszélt. A hangulat igen barátságos volt. Urbányi hamarosan rátért küldetése igazi céljára, a magyar egység átállításának tárgyalására. Vogl megígérte, hogy segít ebben és azt is, hogy visszaadja a fogoly magyar tisztet (másnap reggel Láng főhadnagyot) és az anyagokat is, csak ez utóbbiakat össze kell még szedni. A megbeszélésről Vogl-Sokolovský későbbi visszaemlékezéseiben a következőket jegyezte fel:

„A 2. hegyi dandár elhatározta a fegyverletételt, de nincs módjük kapcsolatba kerülni a szovjet parancsnoksággal, mert a németek megfigyelése alatt állnak. Ezért elhatároztuk, hogy Kovács hadnagy átmegy a partizánfelderítőkkel. Megállapodtunk az egész egység átállításának helyében és időpontjában. Az átállást a Kriván dandár biztosítja.”³⁴

Egy Urbányi Endrével való beszélgetés során tisztázódott, hogyan is került Hadváry Pál Miklós Béla vezérezredesnek írott levele Mehlsz vezérezredes, majd tőle Miklós Béla kezeihez. Emlékezete szerint ugyanis ezen a november 7-i találkozón Vogl alezredesnek ő adta át Hadváry levelét, „hogy juttassa el a szovjet magasabb parancsnokságra, illetve Dálnoki Miklós Bélának”.³⁵

Visszatérve Nagymihályira Kovács István jelentette parancsnokának, Vennes István ezredesnek (akihez a csapatok áttelepülése időszakában vezényelték), hogy „egy ügy nyomozása céljából a következő napon 2—3 napra eltávozik Nagymihályiból”, amit Vennes szó nélkül tudomásul vett.³⁶

Vogl és társai a magyar tisztekkel való találkozás után csak nagy kerülővel tudtak visszatérni a partizántáborba, mert eközben a vlaszovisták megtámadták Rybnik községet, melynek határában a találkozó létrejött. A táborba érkezve Vogl felkereste Láng Sándor főhadnagyot és közölte: „főhadnagy úr készüljön fel, le fog menni.”³⁷

Másnap, november 8-án reggel 9 órakor, Urbányi és Kovács megjelent a megbeszélrt helyen, ahová a partizándandár felderítő tisztje elkísérte Láng Sándort. Ez utóbbit igen meglepte Kovács jelenléte és megkérdezte, mit keres ott. A hadnagy közölte, hogy „felmegy a partizánok táborába és estére már vissza is jön.”³⁸ Urbányi Lánggal visszatért Nagymihályira, Kovács István pedig a partizán tiszttel felment a táborba a Lángért „váltságdíj” hozott tízezer cigarettával és a láda pálinkával.³⁹ Az ajándékból jutott a partizánoknak,⁴⁰ de a magyar foglyoknak is. Mogyorossy főhadnagy közölte, hogy „Vogl a magyar tiszteknek, legénységnek cigarettát és pálinkát osztott ki azzal, hogy ezeket a magyar parancsnokság küldi.”⁴¹

Kovács hadnagy a napot a partizánok között töltötte, akik az egyenruhás magyar tisztet érdeklődéssel, de nem ellenségesen fogadták. Vogl utasítására

34 Uo.; ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. anyagban levő Vogl-visszaemlékezésben pedig ez olvasható: „...elhatároztuk, hogy Kovácsot a mi felderítőinkkel átvisszük az arcvonalon Ungvárra és ott a szovjet csapatok parancsnokságán megállapodnak az egész magyar dandár átállításának helyében és időpontjában.” (142. o.) továbbá Sokolovský és Urbányi közlései.

35 Urbányi feljegyzései és közlései a szerzőnek.

36 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Vennes István ezredes kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

37 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

38 ÚMLA Bratislava, Zb. Ph. inv. jed. 58. 143—144. o.; HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Láng Sándor főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 19-én; Kovács István közlése.

39 Uo. Dr. Kerényi Károly hadbíró századosnak, a IV. b. osztály vezetőjének jelentése a bírósági kivizsgálásról 1944. nov. 19-én.

40 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag. Vogl-visszaemlékezés, 145—146. o.

41 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Mogyorossy Lajos főhadnagy kihallgatásáról 1944. nov. 18-án.

estére 24 fős járőrt állítottak össze Andrej Kolbašovský szlovák főhadnagy, a dandár felderítőfőnöke vezetésével. A járőrrel ment három szovjet partizán is a dandárkomisszár, Alekszej Krivorucska főhadnagy parancsnoksága alatt. Vogl neki adta át továbbításra Hadváry Pál levelét.

A járőr útját a Vihorlat mélyébe a terepet jól ismerő Emil Krokavec szlovák csendőrszázados, partizánösszekötő készítette elő és vezette. Őt különösen meglepte a szokatlan feladat, hogy egy magyar tisztet — tulajdonképpen ellenséget — kell átvenniük az arcvonalon.⁴²

A járőr parancsnoka, Andrej Kolbašovský szlovák főhadnagy viszont igen fontosnak tartotta küldetésének ezt a részét. Meg volt arról győződve, hogy a magyar dandár szembefordulása nemcsak gyengitené a hitleristák védelmét, hanem példát mutatna a térségben tartózkodó többi magyar alakulat katonáinak és tisztjeinek is. Az átállás szándékát emelte ki 1945. augusztus 2-án kelt igazolásában, melyet Kovács István részére készített, bizonyítva, hogy nevezett „1944. november 9-én az én őrzéssel, futárként ment át az oroszokhoz. A volt 2. magyar hegyidandár parancsnokának a 4. Ukrán Front parancsnokához írott azon levelével, hogy az egész 2. hegyidandár megadja magát...”⁴³

A járőr összetett megbízással indult útnak: át kellett juttatni a magyar hadnagyot a szovjet hadsereghez, kiválasztani a „Kriváň” dandár (és a 2. magyar hegyidandár) arcvonalon átjutásához a legkedvezőbb terepszakaszt, egyeztetni a 4. Ukrán Front Partizán Törzsével elképzeléseiket, átadni Vogl alezredes írásos jelentését a Szobránc—Takcsány (Stakčín) térségében tartózkodó ellenséges erőkről, a Szentmihályfalva (Michelany)—Kohány (Sečovce)—Varannó (Vranov) közötti vonalon elkészült, illetve épülő ellenséges erősítések állapotáról, tájékoztatást adni a partizánerek helyzetéről és a polgári lakosság hangeljáról Kelet-Szlovákiában.⁴⁴

A járőr elindulása előtt Vogl alezredes rádiógrammot küldött az átjutás helyéhez közel tartózkodó „Jastrib” osztag parancsnokának, kérve, hogy az alábbi szöveget azonnal továbbítsa a 4. Ukrán Front Partizán Törzsének:

„Jelentem, hogy 1 + 10 fő felderítőt küldök át az arcvonalon Morské Oko körzetében és a magyar felső parancsnokságtól egy parlamentert. Számunkra nagyon sürgős, ezért kérem, hogy a parlamentter részére azonnal biztosítsanak szállítóeszközt. Az átjuttatásra november 9/10 kerül sor. Kérem a helyet nagy tüzzel fedezni és az átkelést harcra is biztosítani.”⁴⁵

A járőr útja meglehetősen veszélyes volt. A Vihorlat térségében jelentős német és vlaszovista erők összpontosultak és egy részük partizánellenes akciókat hajtott végre. November 7-én például megtámadták és felszámolták a Borkanyuk-osztag hegyi táborát, ahol a járőr megpihenni szándékozott. Továbbvonulva a tragédia színhelyétől, találkoztak a Borkanyuk-osztag felderítőivel, akik elmondták, hogy osztaguk maradványai új táborhelyen vannak és az arcvonal mindössze egy órányi járásra van. Ekkor a „Kriváň”-járőr kettévált. A többsége Vávro felderítő vezetésével visszafordult, hogy jelentést tegyen Vogl alezredesnek a feladat végrehajtásáról, 11-en pedig a magyar tiszttel folytatták útjukat. November 10-re virradóan elérték Oroszsebest (Ruská Bystra) — ezzel átjutottak az arcvonalon. Rövid pihenő után Kovács István Krivorucska szovjet főhadnaggal és három szovjet partizánnal lement a völgyben húzódó országútra, ahol egy zárt személygépkocsiban szovjet tiszték várták Kovácsot és Munkácsra a 4. Ukrán Front parancsnokságára vitték.⁴⁶

42 Emil Krokavec őrnagy visszaemlékezése 1947-ben, Kassán. AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, 107. melléklet.

43 Az eredeti és a hivatalos fordítás xerox-másolata a HL Pgy. Cs. Kovács-anyagban.

44 Emil Krokavec idézett visszaemlékezése.

45 Uo. 59. melléklet.; Komisia..., Bratislava, III/56. 118. melléklet.

46 Emil Krokavec idézett visszaemlékezése, valamint Kovács István írásbeli és szóbeli közlései a szerzőnek.

November 10-én délelőtt Lazar Mehlsiz vezérezredes, a 4. Ukrán Front Haditanácsának tagja egy fiatal tolmács — valószínűleg Vlagyimir Guszev őrmester — jelenlétében fogadta Kovács István hadnagyot, aki katonás tartásban jelentkezett és közölte: „Parancsnokom, a 2. magyar hegyidandár vezérkari tisztje megbízott az alábbiak közlésével: a 2. hegyidandár alakulatai és parancsnoksága kijelentik, hogy készek átállni a szovjet oldalra és készek harcolni a németek ellen. Ehhez kéri a szovjet fél döntését és azt, hogy a küldöttet juttassák vissza az alakulatához.”⁴⁷

Mehlsiz tábornok jóindulatú arkifejezéssel hallgatta végig Kovács jelentését, majd közölte, hogy egyetért a magyar egység elhatározásával és intézkedni fog a harcoló szovjet csapatoknál a magyar dandár átállításának biztosítására. Ugyanakkor a legnagyobb óvatosságra figyelmeztetett, nehogy a németek és a nyilasok gyanút fogjanak. Egyetértettek, hogy a kölcsönös előkészületek megtétele után, hat nap múlva, vagyis november 16-án kerülne sor a dandár átállítására. Mehlsiz vezérezredes búcsúzásul egy író tollat nyújtott át Kovács Istvánnak, hogy a megállapodás szimbólumaként adja át megbízójának. Kovácsot ezután az a szovjet pilóta vette pártfogásába, akinek a terv szerint még ezen az éjszakán vissza kellett szállítania szlovák területre. Így tudta ezt Vogl alezredes is, ezért írta a levéltárnak adott visszaemlékezésében, hogy Kovács november 11-én visszarepült, de Nagymihályi térségében a földet éréskor a németek elfogták, így az átállási akció meghiúsult.⁴⁸

A dandár átállításának kudarcában azonban alapvetően más körülmények játszottak szerepet.

November 11-én a hitleristák és a vlaszovisták nagy erejű csapást mértek a „Kriván” partizándandár táborára és több napon át tartó heves harcokban gyakorlatilag megsemmisítették. A partizánok csak elkeseredett küzdelmek árán tudtak a bekerítésből kitörni és visszavonulni a Vihorlat mélyébe. A harcok során 30 partizán elesett, negyvenen fogságba kerültek. A „Kriván” partizándandár táborára november 11-én indított támadás során a 101. német hegyivadász hadosztály „örizetbe vette az ott talált magyar foglyokat és járműveket”⁴⁹ — és mint a jegyzőkönyvből kiderül — a magyar dandár anyagait német zsákmánynak minősítette és semmit vissza nem adott.

A német rajtaütéskor került a fasiszták kezébe a „Kriván” hadműveleti naplója, mivel Vogl segédtisztje nem kötötte mellére, így a heves harcban kiesett a zubbonyából. A dandár fontos okmányai azonban megmaradtak, mivel azokat a vezetők — Vogl parancsa szerint — a mellükre kötözték.⁵⁰ A hadműveleti naplóban szó volt a magyarokkal való tárgyalásokról is, és erről Paul német százados már november 13-án jelentést írt a 101. német hadosztály parancsnokának, a biztonsági szolgálatnak, valamint a Gestapónak. Így ment a közlés az 1. magyar hadseregarancsnokhoz, és kezdték el keresni Kovácsot, akiről a dandárnál két nap óta nem tudtak. Ez a körülmény megerősítette a németek gyanúját és követelték a hadbírói vizsgálást.

A 101. német hegyivadász hadosztály biztonsági szerve az elfogott partizánokat kegyetlenül megkínozta és főként a magyar dandár és a partizánok közötti kapcsolatról vallatták őket, mint például a Kovács István „árulása ügyében” német koronatanúként kezelt Miloš Jeremiást is. A partizán a 2. hegyidandár bíróságán történt kihallgatásakor azonban kijelentette, hogy a néme-

47 Kovács István levele a szerzőnek.

48 AVHÜ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 151. o.

49 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Dr. Kerényi jelentése.

50 J. Sokolovský közlése.

teknél felvett jegyzőkönyv állításai „nem felelnek meg a valóságnak.”⁵¹ Ezért Miloš Jeremiáš a fasiszták kivégezték, akárcsak néhány nappal előtte, november 17-én a „Kriván” 12 bátor partizánját és segítőjét is Nagymihályi közelében.⁵²

Kovács távolmaradása igen nyugtalanította Urbányit és a november 12-én visszaérkezett Hadváry Pál őrnagyot. Megkönnyebbülésükre 13-án Kovács megjelent a parancsnokságon.

Az történt ugyanis, hogy november 11-én estére olyan időjárás köszöntött be, ami nem tette lehetővé a repülőgép felszállását és csak 12-én a késői órákban indulhattak el. Nagymihályi térségében, kb. 1000 méter magasan, Kovács kiugrott a gépből és sikeresen földet ért Ungtavas határában. Gyorsan elásta az ejtőernyőt és elrejtőzött. Virradatkor pedig elindult Nagymihályira.⁵³ Vennes István ezredes kihallgatásakor mondta: „Emlékezetem szerint 3—4 nap múlva Kovács hadnagy a lakásomon jelentkezett, nagyon kimerültnek és ápolatlannak látszott és azonnal egy gépkocsit kért tőlem, amivel a dandárparancsnoksághoz bevonulhat.”⁵⁴

Urbányi százados azonnal fogadta Kovács Istvánt. Átvette tőle Mehlisz ajánlóját — a töltőtollat hosszú éveket át megőrizte — meghallgatva a jelentését, tájékoztatta az eseményekről, arról, hogy a németek megtámadták Voglékat, megszakadt a partizánokkal minden kapcsolata és a németek valamire készülnek, jobb lesz tehát, ha a hadnagy sürgősen Kassára megy a családjához. Így is történt. Kovács Istvánt november 18-án, Kassáról hozta be a német biztonsági szolgálat a magyar dandár parancsnokságára.⁵⁵

Ezalatt Moszkvában Hadváry levelével többen is foglalkoztak. Mehlisz vezérezredes ugyanis azonnal továbbította a levelet a szovjet fővárosba, ahová Miklós Béla vezérezredes és Kéri Kálmán vk. ezredes november 7-én érkezett meg Munkácsról. A levélben többek között ez állt:

„Jelentem, hogy a 2. hegyidandár a magyar nemzet jövőjének érdekében késznek nyilatkozik Nagyméltóságodnak alá rendelni magát. Kérem Nagyméltóságodat, hogy az én küldöttemnek adja át azon feltételeket és biztosítékokat, amelyek az átállítás alapját képezik”. A továbbiakban 8 pontban foglalta össze a feltételeket, ezek a dandár jelenlegi állapota megtartására, a személyi állomány szabadságának szavatolására, családtagjaik biztonságára vonatkoztak, valamint javasolta, hogy Miklós vezérezredes parancsnoksága alatt a dandár lehetőleg Magyarországon, megszálló erőként kerüljön alkalmazásra. E feltételek biztosításával „a hegyi dandár teljes fegyverzetével, felszerelésével, teljes vonatával és intézeteivel stb., Nagyméltóságod parancsnoksága alá veti magát. A feltételek elfogadása esetén a részletek megbeszélése céljából a megjelölt időben és a megjelölt helyre a dandár Nagyméltóságodhoz egy vezérkari tisztet fog küldeni.”⁵⁶

Hadváry a levél megírásakor, november 5-én, természetesen nem tudhatta, hogy két nap múlva Urbányi miben egyezik meg Vogllal és arról sem lehetett tudomása, hogy éppen azon a napon, 5-én, Miklós vezérezredes elhagyja Munkácsot. Elképzelése szerint Kovács a szükséges eligazítások birtokában érkezik majd vissza és ekkor ment volna át Urbányi százados.

Kéri Kálmán visszaemlékezése szerint Hadváry Pál levele nagyon felzaklat-

51 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Miloš Jeremiáš partizán kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

52 AVHÚ OVDS Bratislava, 443. anyag, Vogl-visszaemlékezés, 195. o.

53 Kovács István levele a szerzőnek.

54 HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag. Jegyzőkönyv Vennes István ezredes kihallgatásáról 1944. nov. 19-én.

55 Urbányi Endre és Kovács István közlései a szerzőnek.

56 Másolata: HL Tanulmányok gyűjteménye, Kéri Kálmán visszaemlékezései. 2781. számú rész 9. melléklete.

ta Miklós Bélát, hiszen egyik bizonyítéka volt felhívásai visszhangra találásának. A Faragho-vezette Magyar Bizottság is úgy ítélte meg, hogy amíg a dandár arcvonalközelben tartózkodik, az átállás sikeresen megvalósítható, mert Hadváryt megfontolt, körültekintő és óvatos embernek ismerték. A biztatókra Miklós vezérezredes kihallgatást kért a magyarokkal foglalkozó Kuznyecov vezérezredestől — a szovjet vezérkar főnökének egyik helyettesétől —, aki már aznap, vagyis november 11-én (!) fogadta. Egyetértett azzal, hogy Miklós válaszoljon Hadvárynak és biztosítsa a kért feltételek elfogadásáról. A dandár átállásának végrehajtását november 14—16 között látta reálisnak. A szovjet tábornok támogatta Miklós vezérezredes azon kérését is, hogy az átállás előkészítésében és megvalósításában vegyen részt Kéri Kálmán ezredes, aki e célból repüljön vissza Munkácsra.⁵⁷

Így tehát november 12-én — Kovács még Munkácson tartózkodott — Miklós Béla válaszolt Hadvárynak: „Őrnagy úr jelentését tudomásul vettem. Megbízott összekötő tisztjét a Kovács hadnagy úr által megjelölt helyre sürgősen indítsa útbá, ahol Kéri ezredesnél, a hadsereg vezérkari főnökénél jelentkezzen”.⁵⁸

A levelet azonban Hadváry őrnagy soha nem kapta meg. Kéri a levéllel november 22-én indult el repülőgépen Moszkvából és rövid pihenő közbeiktatásával másnap délután érkezett meg Munkácsra. Néhány nap múlva Mehlisz vezérezredes közölte vele, hogy a 2. magyar hegyidandár átállása már nem lehetséges. Az egységet a németek hátravonták.

A „Kriván” dandár súlyos veszteségei dacára folytatta a harcot a fasiszták ellen. Egyes bekerített részei, mint például Tabiš százados tüzérsztaga, kitörték az ellenség gyűrűjéből nyugati irányba, átkeltek a Laborc (Laborec) folyón és Homonna körzetében egyesültek az előretörő szovjet csapatokkal. Vogl alezredes megmaradt 80 emberével — köztük a magyar honvéd-partizánokkal — az Oreska erdőbe törte át magát és november 22-én átjutott az arcvonalon.⁵⁹ Mit sem tudott arról, hogy Mehlisz kérésére Andrej Kolbašovskij egy szovjet felderítőcsoporttal november 15-én visszament Kelet-Szlovákiába. November 11-én ugyanis a Front felderítőparancsnoka megkérdezte Kolbašovskytól, átvinné-e a felderítők egy csoportját az arcvonalon, azon az útvonalon, ahogyan Kovácsal jöttek? Kolbašovskij vállalta a feladatot és így jutott át az ellenség hátába Bujanov partizánszázados és 20 felderítője. Kolbašovskij találkozott szlovák katonákkal, partizánokkal és tőlük tudta meg mi történt a „Kriván” dandárral. A Bujanov csoport és velük Andrej Kolbašovskij november végén csatlakozott a beérkező szovjet csapatokhoz Nagymihályi térségében.⁶⁰

November 19-én Urbányi és Kovács ügyében lezárult az a bírósági kivizsgálás is, melyet Paul százados említett jelentése alapján, a németek követelésére, az 1. magyar hadseregparancsnokság 5546 (I. B.) 44. XI. 15. számú utasításában rendelt el. A kivizsgálást a 2. hegyidandár bíróságán, dr. Kerényi Károly hadbíró százados, a IV. b. osztály vezetője folytatta le, mindvégig Urbányi és Kovács védelmében. Zárójelentésében teljes mértékben felmentette őket, hangsúlyozva, hogy Urbányi százados a foglyokat és a hadianyagot akarta visszaszerezni, mert, mint anyagi tiszt, látta a veszteségeket szenvedett dandár nehéz helyzetét. Kiemelte, hogy a németek által zsákmányolt „Vogl-naplóból”

57 Uo. 32—33. oldalak.

58 Uo. 11. számú melléklet.

59 A „Kriván” dandár volt partizánjainak többsége 1944. december 9-től a szovjet csapatok oldalán harcoló 1. Csehszlovák Hadtest katonája lett. Itt találkozott egymással újra Jozef Vogl-Sokolovský, a Kijevből visszaérkező Emil Krokavec, majd Andrej Kolbašovskij.

60 Andrej Kolbašovskij közlése a szerzőnek.

kitűnik: „a 101. hadosztály parancsnoka személyesen akart találkozni Vogl alvezredessel” . . . vagyis „a partizánokkal érintkezés felvétele magában még nem jelent átpártolási szándékkal való közeledést.” Nem fogadta el a németek által beterjesztett „bizonyítékokat” sem: „a 101. német hadosztály I. c. osztálya által a partizánok naplójáról és a kihallgatási jegyzőkönyvekről (a partizánoktól kínzásokkal kicsikart vallomásokról van szó — G. Á.) kiállított másolatok hitelesítve nincsenek, a jegyzőkönyveken a kihallgatottaknak a vallomást sajátjuknak elismerő kijelentése és aláírása nem található. Az ily módon szerkesztett és kiállított iratok okirati hitelességgel és bizonyító erővel nem rendelkeznek, s ezért hatóságok előtti eljárásban bizonyítékként tulajdonképpen fel sem használhatók.”⁶¹

Ezek után a németek követelésére az 1. magyar hadseregparancsnokság a 2. hegyidandárt lényegében felszámolta: beolvasztotta a sokkal leharcoltabb 1. hegyidandárba. Az új alakulatot még bevetették az előnyomuló szovjet csapatok ellen, melynek során súlyos vérveszteségeket szenvedett. Ekkor kivonták az arcvonalból, Besztercebánya térségéből pedig a Dunántúlra dobták. Innen ismét Szlovákia, majd Ausztria, végül Dél-Csehország volt a menetvonal. Eközben az értelmetlen harcokban tovább nőttek veszteségei és rohamosan szaporodott az átálltak és a fogságba esettek száma is. Az 1. hegyidandár volt katonáit megtalálhatjuk a szlovákiai partizánegységek soraiban éppúgy, mint a morva és a cseh ellenállók, partizánok között.

Az eseményeknek a lehetőségekhez képest — több évtized távlatából — történő felidézése után felvetődik a jogos kérdés: volt-e egyáltalán realitása a 2. magyar hegyidandár átállításának? Igennel kell felelni. Az átállás végrehajtható volt, mégpedig a partizánok segítségével november első napjaiban, mert az egység még az arcvonalban tartózkodott, olyan terepen, ahol az átállást a németek csak nehezen tudták volna megakadályozni. Ezekben a napokban a „Kriváň”, a sorozatos német partizánvadász akciók ellenére is a térség ura volt, fedezni tudta volna a magyar alakulat átjutását az arcvonalon, megvolt a rádiókapcsolata közvetlenül — és a „Jastrib” osztagon keresztül közvetve is — a 4. Ukrán Front Partizán Törzsével, tehát szovjet részről is támogatás érkezett volna, ha az átállás végrehajtásánál tűzharcra kerül sor a németekkel.

A dandár átállítását tervező vezérkari főnök és bizalmasai birtokában voltak annak a hatalomnak, hogy határozott és egyértelmű parancsukat a tisztekkel és a legénységgel végrehajtsák az átállást, még akkor is, ha a dandárparancsnok azt akadályozni próbálná. Ráadásul Rummy ezredes ebben az időben nem is tartózkodott az egységnél. A tisztek és a katonák jelentős része nem csak elfogadta, hanem *segítette volna* is az átállás gyors végrehajtását. Ezt bizonyítja, hogy közülük igen sokan már 1944 decemberében—1945 januárjában Jegorov, Oszipov-Morszkoj, Volkov és más parancsnokok által vezetett partizánalakulatok harcosai lettek és becsülettel harcoltak. Hadváry vezérkari főnökben a határozottságot gyengítették kételyei és bizonytalansága. November 5-i levelében feltételekhez kötötte az átállást és Miklós Bélától *biztosítékokat* kért és ezekre választ várt. Hiába hatalmazta fel Urbányit a tárgyalásokra, néhány napos távollétével, az átállás kedvező időpontjában, tétlenségre kényszerítette a cselekvőkész tiszteket.

November 9—10-én, tehát amikor Kovács István kiküldetése megtörtént, a körülmények már nem voltak kedvezőek az átállásra sem a dandár belső vi-

⁶¹ HL Pgy. Cs. Urbányi-anyag, Kerényi-jelentés.

szonyai, sem a partizánok helyzete, sem pedig a szovjet arcvonal adott szakaszán a lehetőségek szempontjából.

A 2. hegyvidandár átállása nem sikerült. Ez azonban nem csökkenti a magyarok szándékának, a partizánegység vezetői segítőkészségének értékét, a 4. Ukrán Front parancsnoksága pozitív magatartásának jelentőségét. Ezért válhat ez a történet a szlovákiai partizánháború időszakának egyik megörökítésre méltó szlovák—szovjet—magyar vonatkozású epizódjává.

Агнеш Годо

СВЯЗЬ 2-ОЙ ВЕНГЕРСКОЙ ГОРНОСТРЕЛКОВОЙ БРИГАДЫ
С ПАРТИЗАНСКОЙ БРИГАДОЙ «КРИВАН» В НАЧАЛЕ НОЯБРЯ
1944 ГОДА В ВОСТОЧНОЙ СЛОВАКИИ

Резюме

Когда вспыхнуло Словацкое Национальное восстание, наиболее предприимчивые бойцы 2-ой словацкой дивизии во главе с подполковником Фоглом установили связь с действовавшей близ границы в Восточной Словакии советской бригадой «Сергей», и из перешедших на их сторону словацких солдат создали отдельный отряд «Криван» под командованием Фогла-«Соколовского». После тяжелых боев бригада «Криван» перебазировалась на горный массив Вихорлат и там, вместе с группами под названием «Вежа», «Борканиок» и «Ястреб» создали партизанский округ.

В этот округ еще в конце октября 1944 года прибыла 2-я венгерская горнострелковая бригада. Солдаты и офицеры венгерской части были апатично настроенными, им опр.

война, немцы, нилашисты. Начальник генерального штаба бригады майор генерального штаба Пал Хадвари, а также несколько аналогично мыслящих офицеров после того, как они узнали о призыве Миклоша Белы Дальноки к переходу на сторону советских войск, уже были готовы и к действиям.

К установлению связей представилась возможность после того, как 29 октября в ходе наступления немцев, ставившего целью приостановить продвижение советских войск, из состава 2-ой венгерской горной бригады в течение нескольких дней в плен бригады «Криван» попало 80 человек и значительное военное имущество.

По делу освобождения военнопленных на переговоры к партизанам был направлен поверенный майора Хадвари капитан ГШ Эндрэ Урбаньи, получив однако указание на установление контакта с руководителями партизан в целях организации перехода на их сторону. После первой встречи с партизанами Хадвари уполномочил капитана Урбаньи в ходе переговоров по вопросам перехода действовать по своему собственному наилучшему усмотрению.

Новая встреча с подполковником Фоглом состоялась 7 ноября, на ней участвовали с венгерской стороны капитан ГШ Урбаньи и лейтенант Иштван Ковач. С помощью партизан лейтенант Ковач 10 ноября лично встретился с членом Военного Совета 4-го Украинского Фронта генерал-полковником Мехлисом, перед которым Ковач заявил, что части и командование 2-ой горной бригады готовы перейти на сторону советских войск и сражаться против немцев. Для этого они просят решения советской стороны.

Однако переход на сторону Советской Армии не был осуществлен. Лейнант Ковач после возвращения в расположение своей части был схвачен немцами, так как в ходе мощного немецкого удара по группе «Криван» оперативный дневник бригады попал в руки немцев, и таким образом выяснилось, что 2-ая венгерская горная бригада и партизаны установили связь между собой. После этого 2-ая горная бригада вошла в состав 1-ой венгерской горной бригады и была брошена в бой, в ходе чего понесла тяжелые потери и затем была перегруппирована в Задунавье.

Переход не удался, однако этот факт не умаляет значения намерения венгров, а также готовности оказать им помощь, проявленную со стороны руководителей партизанской части, и положительных действий командования 4-го Украинского Фронта. Именно поэтому этот эпизод периода словацкой партизанской войны может стать одним из достойных увековечивания в истории словацко-советско-венгерских отношений.

Agnes Godó

DIE VERBINDUNG DER ZWEITEN UNGARISCHEN GEBIRGSBRIGADE
MIT DER PARTISANENBRIGADE „KRIVÁŇ“ IN DER OST—SLOWAKEI
ANFANG NOVEMBER 1944

Resumee

Zur Zeit des Ausbruch der Slowakischen Nationalen Volkserhebung setzten sich die dazu bereiten Soldaten der zweiten Ost-Slowakischen Division unter der Führung vom Oberstleutnant Vogl mit der sich in der Nähe der Grenze betätigenden soyjetischen Brigade „Sergei“ in Beziehung und bildeten aus den übertretenden slowakischen Soldaten den selbständigen Verband „Kriváň“ unter dem Befehl von Vogl „Sokolowsky“. Nach schweren Kämpfen übersiedelte die Brigade „Kriváň“ in die Gebrige Vihorlat und sie bildete dort mit den Gruppen „Veza“, „Borkaniuk“ und „Jastrib“ einen Partisanenkreis.

In diesen Bezirk kam der zweite Ungarische Gebirgsbrigade am Ende Oktober 1944 an. Die Soldaten und Offiziere des ungarischen Verbandes waren apathisch, enttäuscht vom Krieg, von den Deutschen und von den Pfeilkreuzlern. Der Generalstabschef der Brigade, Major i. G. Pál Hadvály und einige gleichdenkenden Offiziere waren zur Handlung bereit, nachdem sie die zu Übertritt auffordernden Aufrufe von Béla Miklós von Dálnok erfahren hatten.

Die Fühlungsnahme wurde möglich, nachdem 80 Mann und eine bedeutende Menge von Rüstungsmaterial aus dem Bestand der Zweiten Ungarischen Gebirgsbrigade während des am 29. Oktober zum Einhalt der sowjetischen Offensive eröffneten deutschen Angriffs in wenigen Tagen in die Gefangenschaft der Brigade „Kriváň“ geraten war.

Hauptmann i. G. Endre Urbányi, der Vertraute des Majors Hadvály ging zu den Partisanen über, um über die Sache der Befreiung der Kriegsgefangenen zu verhandeln, er hatte aber die Anweisung, sich mit den Leitern der Partisanen in Verbindung zu setzen, um den Übertritt zu organisieren. Nach dem ersten Treffen wurde Urbányi von Hadvály beauftragt, während der Verhandlungen über den Übertritt nach seiner besten Einsicht zu handeln.

Es kam zu einer neuen Begegnung mit Oberstleutnant Vogl am 7. November, an der Hauptmann i. G. Urbányi und Leutnant István Kovács von ungarischer Seite her teilnahmen. Mit der Hilfe der Partisanen traf sich Leutnant Kovács am 10. November persönlich mit Generaloberst Mechlis, dem Mitglied des Kriegsrates der 4. Ukrainischen Front, vor dem er erklärte: die Truppen und die Kommandantur der Zweiten Gebirgsbrigade seien zum Übertritt an die sowjetische Seite und zum Kampf gegen die Deutschen bereit. Sie würden um den Beschluß der sowjetischen Seite darüber bitten.

Der Übertritt wurde doch nicht verwirklicht. Leutnant Kovács wurde bei seiner Rückkehr von den Deutschen gefangengenommen, weil das Operationstagebuch der Brigade während des kräftigen deutschen Schlages gegen die Gruppe „Kriváň“ in deutsche Hand geraten war und sich die Fühlungsnahme zwischen der Zweiten Ungarischen Gebirgsbrigade und den Partisanen herausgestellt hatte. Danach wurde die Zweite Gebirgsbrigade in die Erste Gebirgsbrigade einverleibt, im Kampf eingesetzt, dann nach schweren Blutopfern nach Transdanubien umgruppiert.

Der Übertritt war erfolglos, dies vermindert aber den Wert der Absicht der Ungarn und der Hilfsbereitschaft der Partisanenleiter, sowie die Bedeutung des positiven Verhaltens der Kommandantur der 4. Ukrainischen Front nicht. Deswegen ist diese Geschichte als eine, die Slowakei, die Sowjetunion und Ungarn berührende Episode der Zeit des slowakischen Partisanenkrieges unbedingt verewigungswert.